Erfgoedhuis Den Wolsack
Oude Beurs 27
2000 Antwerpen
03/212.29.92
nele.goeminne@monumentenwacht.be

monumentenwacht
Vlaanderen vzw

☎ Indien u nog vragen hebt bij dit verslag of de uit te voeren werken, aarzel niet ons te contacteren.

Advies archeologie	:	L-1400/30967/2019/
Object	:	“Het Slot” / site met ruïnes van kasteel Grevenbroek
Ligging	:	Molendijk, Achel
Wettelijke bescherming	:	/
Abonnee	:	Mevr. Kitty Lippens
Inspectiedata	:	27/02/2019
Uitgevoerd door	:	Nele Goeminne, Ivan Louwette en Rudi Steegmans Nele.goeminne@monumentenwacht.be
Totaal aantal manuren	:	2
Vorige inspecties	:	/
Opmerkingen	:	Het plaatsbezoek en advies kadert in een herwaarderings- en ontsluitingstraject.

I. INLEIDING

I.1. Aanleiding van de adviesvraag

De adviesvraag kadert in een groter herwaarderings- en ontsluitingstraject, waarin verschillende partners betrokken zijn (zoals het Regionaal Landschap Lage Kempen, de IOED Lage Kempen, ANB, De Goede Stede Hamont en het Agentschap Onroerend Erfgoed) .

De eigenaar wenst enerzijds het historisch verhaal van de site te achterhalen en opnieuw zichtbaar te maken. Vandaag herinneren nog enkele (gereconstrueerde) bovengrondse muurresten (o.a. van een toren) aan de burcht die er eertijds stond. Ook in het (micro)reliëf zijn hiervan nog duidelijke sporen bewaard (cf. digitaal hoogtemodel). Verder laat de site veel aan de verbeelding over. Het is onduidelijk in welke mate funderingen en andere relicten in de ondergrond bewaard gebleven zijn. De site is vooralsnog niet beschermd.

Anderzijds is de site gelegen in een natuurgebied en in een vogelrichtlijngebied. Er is een bestaand bosbeheersplan van ANB dat van toepassing is op de site. Momenteel is er een herziene verkenningsnota type 2 ingediend bij ANB. Dit is de eerste stap naar de opmaak van een natuurbeheersplan.

De eigenaar wenst de verschillende beheersdoelstellingen vanuit natuurbehoud én onroerend erfgoed maximaal op elkaar af te stemmen om zo tot één gebiedsgerichte visie en een ontsluiting van de burchtsite te komen.

Monumentenwacht werd gevraagd adviezen te formuleren voor een archeologievriendelijk beheer van de site en voorbeelden aan te reiken van ontsluitingsprojecten van archeologisch erfgoed.

I.2. Informatie over de historische morfologie van de site en oude verstoringen

Voor informatie over de historische aanleg en evolutie van de site verwijzen we naar de inventaris onroerend erfgoed (ID122054) en allerhande documenten en informatie aangereikt door dhr. Luk van de Sijpe en dhr. Guido Tijskens (De Goede Stede Hamont). We vatten enkele zaken samen:

- midden 13de eeuw: ontstaan van het kasteel Grevenbroek. Het bestond toen uit één stenen residentie (woning heer van Boxtel).

- 14de eeuw: aanpassing en uitbreiding van deze stenen residentie tot een burchtcomplex. Ontstaan van de naam “Grevenbroek”, “een moerassig gebied waarin een versterkte woning gegraven werd”.

- 1401: vernietiging van deze eerste ‘burcht’.

- 1420-1430: bouw nieuwe burcht, bestaande uit een opperhof en een neerhof, aan de samenloop van Warmbeek en Vliet. Volgens de schaarse bronnen uit de 16de eeuw (info. L. van de Sijpe) zou het opperhof slechts een restauratie geweest zijn van de oorspronkelijke woning van de heer van Boxtel. Het neerhof zou als boerderij bij de burcht gevoegd zijn.
  Dit complex had maar één ingang ten noorden. Het opperhof was enkel via een hangbrug vanaf het neerhof bereikbaar. Het geheel zou voorzien zijn van ronde torens op de vier hoeken en omgeven zijn met drie diepe grachten, een dubbele omwalling en een ringmuur.

- 16de-17de eeuw: volgens verschillende bronnen zou het complex in slechte toestand zijn. Toch bleef het in gebruik.

- 1702: het kasteel werd het bolwerk van Franse troepen. Het werd uiteindelijk op 31 juli door Engelse troepen veroverd en enkele weken later met de grond gelijk gemaakt. Cf. Ferrariskaart “Château Grevenbroek Ruine”.

- vermoedelijk (vanaf) begin 19de eeuw: aanleg van de andere ingangen ten zuiden (richting Achel) en ten oosten. Er zijn bijv. de verhalen dat inwoners uit Achel en omgeving in de nasleep van de Franse revolutie, toen de adellijke goederen werden verbeurd verklaard en dus ook de kasteelsite van Grevenbroek, bouwmateriaal hebben weggesleept om eigen woningen te bouwen of te verfraaien. Dit werd bevestigd door voorbijgangers op de dag van het plaatsbezoek.

- eind jaren 1950: de site werd gedeeltelijk opgegraven door dhr. Claassen op een niet wetenschappelijke manier. Een aantal vondsten worden bewaard in het Grevenbroekmuseum. In dezelfde periode werden om pedagogische redenen een klein aantal reconstructies van een aantal muurresten gemaakt, waaronder deze van de noordwestelijke toren.

- 1980-90: vernietiging van een aantal grachten en wallen door de toenmalige eigenaar om achterliggende gronden beter bereikbaar te maken.

- laatste decennia: naar verluidt zou er bij het verwijderen van een boom in de zone binnen de omwalling veel stenen en hout aan de oppervlakte gekomen zijn.

De restanten die vandaag zichtbaar zijn, zouden die van de “nieuwe burcht” zijn, gebouwd in 1420-1430.
De huidige “Tomp van Grevenbroek”, die op 500 m van de site gelegen is, staat in relatie met deze site als de voormalige torenmolen.

Ferrariskaart,1771-77 (geoportaal)

II. TERREINBEVINDINGEN

Digitaal Hoogtemodel (IOED Lage Kempen)

Recentste luchtfoto (geoportaal)

II.1. Huidige morfologie

- de omwalling bestaat vandaag uit één brede wal, die begroeid is met bomen (naaldhout, berken).

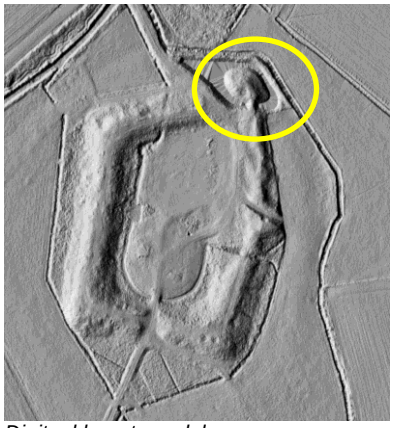

Foto 1

- vanuit het zuiden loopt een dreef naar de omwalde site. Deze werd later aangelegd.

Foto 2

- ten noorden aansluitend op de omwalling ligt een verhoogd “eilandje”. De rivier is er doorbroken door een aarden verbinding. De Oude Warmbeek is er nog te zien. Volgens G. Tijskens zouden hier vroeger wachthuisjes gestaan hebben.

Digitaal hoogtemodel

- binnen de omwalling wijst het onregelmatige reliëf op verschillende menselijke activiteiten in het verre en recente verleden. De constellatie opperhof-neerhof is niet meer duidelijk afleesbaar. Er zijn wel nog enkele muurresten te zien:
    - niet gerestaureerde, vermoedelijk originele muurresten (A en B)

A

B

- nieuw opgemetste waterput

C

- gereconstrueerd torentje

D

- het betreft een zeer nat gebied. Naar verluidt zou er vroeger een sloot door het midden van de omwalde zone gelopen hebben. Langs de westzijde groeit veel riet in een moerassige depressie. Op het DHM is hier een “anomalie” te zien, maar het riet belemmerde de waarnemingen ter plekke.

Foto 3, E

II.2. Oude aantastingen en actuele behoudsrisico’s voor een maximaal behoud in situ van het archeologisch erfgoed

- de site is op archeologisch vlak slecht gekend. Er is nood aan een inventariserend en waarderend archeologisch onderzoek om meer duidelijkheid te brengen over de in situ aanwezige archeologische sporen en resten en de bewaringstoestand ervan.

- de wal is in het verleden op verschillende plaatsen doorsneden in functie van beheerswerken. Op het digitaal hoogtemodel zijn ook in de zone binnen de omwalling duidelijk rijsporen zichtbaar.

Foto 4

- de wal is dicht begroeid met bomen. Ook aan de voet en rondom de wal staan veel bomen. Bij windval kunnen deze een deel van het wallichaam meenemen en zodoende mogelijke archeologische sporen in de ondergrond vernielen.

- in het verleden is een houten chalet gebouwd binnen de omwalling.

- verschillende bomen op en aan de voet van de wallen zijn gemerkt voor kap. Het is van belang dat de kap omzichtig gebeurt (bv. met behoud van stronk) om verstoringen van het archeologisch bodemarchief te vermijden.

- er zijn verschillende gravende dieren actief op de site. Hun graafactiviteiten kunnen voor een verstoring van het archeologisch bodemarchief zorgen.
    - konijnen

- vossen?

De grotere holen (vossen?) werden vooral op het “eilandje” en in een doorbreking van de wal aangetroffen. Het betreft minstens 4 holen.

- mollen

Het is opvallend dat het volledige gebied binnen de wallen bezaaid ligt met molshopen. Hierin zijn veel baksteenbrokjes zichtbaar.

- in de historische muurresten (supra, A en B) is de voeg- en legmortel sterk geërodeerd. De samenhang van het metselwerk is daardoor verloren gegaan, waardoor het geheel ineen is gestuikt. Tal van bakstenen zijn verpoederd.

II.3. Huidige staat van onderhoud

De huidige eigenaar doet er alles aan om de site goed te onderhouden met respect voor de erfgoed- en natuurwaarden.

III. AANBEVELINGEN BEHOUD EN BEHEER

Het is duidelijk dat de huidige morfologie van de site het resultaat is van een hele reeks oude en recente processen.

Om meer inzicht te verkrijgen in de archeologische bewaringstoestand van de site raden we aan om een waarderend en bij voorkeur niet destructief archeologisch onderzoek (bijvoorbeeld een geofysisch onderzoek) te laten uitvoeren door een erkend archeoloog. De vele molshopen op de site bieden hierbij mogelijk kansen, zie bijvoorbeeld volgend prospectieproject: http://www.zwinproject.ugent.be/nl/prospectie-van-molshopen

In combinatie met de resultaten van een (landschaps)historisch onderzoek kan dit meer inzicht verschaffen in de huidige constellatie van de site en de bewaarde erfgoedelementen (zowel onder- als bovengronds).

Met de bekomen resultaten kan vervolgens een gericht beheer gevoerd worden zodanig dat de onder- en bovengrondse resten in een zo goed mogelijke toestand in situ kunnen bewaard blijven.

In afwachting van deze resultaten raden we aan om in het kader van een archeologievriendelijk beheer van de site rekening te houden met volgende preventieve adviezen voor behoud en beheer:

III.1. Algemene beheeradviezen

- Alle werkzaamheden met ingreep in de bodem of het (micro-)reliëf worden best zoveel mogelijk vermeden. Voorbeelden van dergelijke werkzaamheden zijn: aanleg van kabels en leidingen ; aanplanten van bomen ; aanleg en vernieuwing van wegen ; herstellen, uitdiepen en verbreden van grachten enzovoort. De ondergrond van de site bevat vermoedelijk nog heel wat archeologische informatie over de gebruiks- en bewoningsgeschiedenis van het domein. Oude grachttracés en hun vullingen kunnen heel wat paleo-ecologische en archeologische informatie bevatten (bv. dumps die rechtstreeks in verband staan met het gebruik van de burcht).

- Indien dergelijke werkzaamheden toch zullen uitgevoerd worden, is het van belang tijdig (dit wil zeggen in een zo vroeg mogelijk stadium van de planfase) contact op te nemen met de erfgoedconsulenten archeologie van het Agentschap Onroerend Erfgoed. Het is immers van belang dat archeologie van in de planfase meegenomen wordt in de (her)inrichting en ontsluiting van de site, zodat de archeologische resten die bedreigd worden door bodemingrepen of reliëfwijzingen goed kunnen geregistreerd en gedocumenteerd worden. Eens beschadigd of vernietigd, is de archeologische informatie immers voorgoed verdwenen.

- Bij het uitvoeren van werken, zeker in de zone binnen de omwalling en op de omwalling, geen zwaar materiaal gebruiken. Dit om schade door insporing en bodemcompactie te vermijden.

- Afstervende en overhellende bomen preventief vellen met behoud van de stronk om schade door windval te vermijden. De stammen voorzichtig verwijderen. Bij vellingswerken vermijden dat deze tot nieuwe aantastingen en insporingen van het bodemarchief en (micro)reliëf leiden.

- Het grondwaterpeil niet verlagen. Dit advies is bedoeld om (verdere) degradatie van bepaalde materiaalgroepen, zoals hout, textiel/leer, metaal, bot en zaden, door toetreding van zuurstof (oxidatie) tegen te gaan. Ook sterke grondwaterschommelingen of grondwaterstromen dienen vermeden te worden.

- Intensieve bemesting vermijden. Zware metalen en amoniak in de mest tasten bepaalde materiaalgroepen, zoals metalen, aan. Bemesting zorgt bovendien voor een rijker bodemleven, dat tot zekere (micro)biologische verstoring (bioturbatie door kevers, mollen, wormen enz.) leidt.
- Indien per toeval (bijvoorbeeld bij het uitvoeren van werkzaamheden of in windvallen) vondsten

aangetroffen worden, waarvan u vermoedt dat het om een archeologische vondst gaat, dan moet dit verplicht binnen de drie dagen aan het agentschap Onroerend Erfgoed (zie art. 5.1.4. van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013): https://www.onroerenderfgoed.be/ik-wil-een-toevalsvondst-melden

III.2. Specifieke beheeradviezen

- Voor de wallen raden we aan om de houtopstand gefaseerd te verwijderen met behoud van de stronk. De bomen op de wallen vormen geen historische realiteit en houden risico's, zoals bodemverstoring door windval, in. Er zijn reeds dunningen gepland. Het is van belang dat deze voorzichtig uitgevoerd worden (cf. III.1 kapadvies overhellende/zieke bomen). Eventueel kan er nadien overgegaan worden naar een soort van houtkant of lage gewassen.

- Maaibeheer van de zone binnen de omwalling handhaven. Door het maaisel af te voeren wordt verschraling bevorderd.

- Voorzichtig het riet in de depressie rondom verwijderen (cf. III.1 opmerking i.v.m. archeologische waarde van oude grachttracés en vullingen).

- Historische muurresten: bovengrondse muurdelen van ruïnes worden vaak geconsolideerd of zelfs gerestaureerd. Dit heeft echter pas zin na een doorgedreven onderzoek waarbij een beheersplan op langere termijn wordt uitgewerkt. In dit geval raden we volgende preventieve maatregelen aan om verder verval van de overgebleven historische muurresten te voorkomen:
  - vermijdt schade door betreding. Indien het terrein wordt begraasd, kunnen dieren schade aanrichten aan het losse metselwerk door stenen los te trappen. Met name schapen en geiten zijn dol op verhogingen in het landschap. Door de muren af te schermen, wordt dit risico weggenomen.
  - verwijder tijdig alle houtachtige planten en bomen. Wortels dringen doorheen de voegen van het verweerde metselwerk. Door diktegroei worden bakstenen uit elkaar gedreven waardoor het verval verder degradeert.
  - het behoud van de kruidige vegetatie en mossen is in dit geval wel aangewezen. Zij hebben immers een bufferende werking. Indien het metselwerk bloot ligt, kan het muurwerk te sterk uitdrogen en kan er winderosie optreden. Bij regenval kunnen fijne delen uitspoelen.
  - Monumentenwacht heeft op haar website een online brochure 'Onderhoud van Ruïnes' ter beschikking: https://www.monumentenwacht.be/publicaties/onderhoud-van-ru%C3%AFnes

- Opvolgen activiteit gravende dieren.

III.3. Advies m.b.t. inrichting en ontsluiting

- Concreet advies m.b.t.de inrichting en ontsluiting van de archeologische site kan pas gegeven worden nadat een waarderend archeologisch onderzoek meer duidelijkheid geschept heeft over de precieze bewaringstoestand van de site. De ontsluiting kadert idealiter binnen een beheersvisie op lange termijn. Bij een eventuele inrichting en ontsluiting is het van belang dat het terrein zodanig ingericht wordt dat een duurzaam behoud in situ van de nog aanwezige archeologische resten gegarandeerd wordt.

- Voorbeelden van ontsloten kasteelsites:
  - Kasteel van Roost (Haacht): https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/ROEV/949/ROEV0949-001.pdf
  - https://cultureelerfgoed.nl/sites/default/files/publications/een-toekomst-voor-kasteelruines.pdf